

Ruinele bisericilor romanice și gotice târzii de la Vârghiș (j. Covasna)

(Rezumat)

Cercetările sistematice din 1994, de la complexul ecleziastic de la Vârghiș, au permis decopertarea în întregime atât a bisericii de fază romanică, cât și a celei gotice. Astfel, pe baza cercetărilor s-a putut surprinde existența unei biserici de secol XII-XIII., cât și, prin lărgirea și reconstrucția acestuia, a uneia de secol XV-XVI. aparținând fazei gotice târzii.

Cercetările începute într-o primă fază de salvare în 1994, au continuat și în cursul anului 1995, sub forma unor săpături sistematice la obiectivul ecleziastic de la Vârghiș. Situația din teren, îngreunată de săparea unei fundații pentru o nouă biserică în 1993, care a intersectat atât absida semicirculară romanică, cât și pe cea poligonală gotică târzie, săparea gropii pentru stingerea varului, care a distrus în mare parte fundația turnului clopotniței pentru faza gotică, ca și existența pe nava bisericii în cele două faze de construcție a unei construcții din lemn executate în 1841, care a servit cultului reformat, au făcut dificilă cercetarea obiectivului de la Vârghiș.

În această situație în 1995 s-a trecut la demolarea construcției din lemn, după care s-au trasat și executat 14 șanțuri de control și 7 casete care au permis decopertarea și surprinderea fazei romanice, gotice târzii și a fundației turnului clopotniței pentru faza gotică târzie, a obiectivului cercetat. Prin trasarea și executarea șanțurilor de control, pe latura nordică și pe cea vestică și sud-

vestică din apropierea turnului clopotniței, s-au putut surprinde urmele fundației zidului de incintă pentru faza bisericii gotice târzii. Construcția din lemn din 1841, care s-a situat pe navele celor două biserici cercetate, a avut o lungime de 11,40 m, o lățime de 6,40 m, fiind așezată pe latura sudică, direct pe fundația bisericii în faza gotică târzie.

Biserica de la Vârghiș în faza romanică a avut în interior o lungime de 12,5 m și o lățime de 4,10 m, dispunând pe latura nordică de o sacristie cu dimensiunile interioare de 2,40x3,10 m, latura sa estică și nordică ușor înclinate înspre interior, în forma unui trapez.

Absida semicirculară a fost prevăzută cu 4 contraforturi, fiind decopertate 3, al patrulea fiind înglobat în fundația peretelui nordic al bisericii din faza gotică târzie.

În privința bisericii în faza romanică trebuie să se aibă în vedere și faptul că înspre vest aceasta se prelungește prin fundațiile descoperite cu un spațiu de 4,80x4,10 m, care poate fi considerat drept o prelungire ulterioară a navei, fie fundația turnului clopotniței din faza inițială a acesteia. Înclinăm spre aceasta din urmă într-o zonă a fost prevăzută cu 4 contraforturi, din care au fost surprinse câte unul pe latura sudică și pe cea sud-vestică, celelalte două fie înglobate în peretele nordic al fazei gotice târzii, fie dislocate, ori folosite ca bază pentru contrafortul gotic de pe latura nord-vestică.

Ca urmare a situației constatate și mai ales a faptului că la închiderea vestică a navei nu s-a surprins existența unei întăriri (situație datorată faptului că s-a păstrat doar nivelul inferior al fundației), ci dimpotrivă pe aceeași latură a zonei prelungite, ori inițiale a uneia care a servit și pentru faza gotică târzie (peretele vestic al acesteia din urmă faze fiind construit pe fundația fazei romanice, probabil al clopotniței, atunci intrarea în biserică din faza romanică s-a realizat pe sub turnul clopotniței. Acest lucru este întărit și de faptul că în afara intrării vestice a fazei gotice, la baza pragului de piatră a fost depus cu ocazia demolării primei biserici un element decorativ din andezit aparținând unui ancadrament de ușă de fază romanică.

În zona arcului de triumf au mai fost descoperite încă 21 de monede din secolul al XV-lea, precum și un fragment din vasul ceramic în care au fost depozitate. Astfel tezaurul monetar aparținând lui Sigismund (1387-1437), cuprinde 53 de piese, fiind considerat ca unic, nu numai prin numărul său pentru descoperirile din sud-estul Transilvaniei.

Pentru faza gotică târzie biserica de la Vârghiș a avut în interior o lungime de 23m, o lățime de 7m, dispunând pe latura sa nordică de o sacristie și un ossarium cu dimensiunile interioare de 5,60x3,10m, respectiv 3,10x2,60x2,40m. Sacristia gotică înglobează în perimetrul ei pe cea romanică, iar începerea ossariului lipit de sacristie are o formă trapezoidală. Pardoseala sacristiei era din pietre nefinisate, plate, ca de altfel și pardoseala bisericii. În interiorul sacristiei s-a descoperit cada de botez din piatră, pentru faza romanică, care a fost folosită în faza gotică drept element de pardoseală.

Absida poligonală a fost prevăzută la închidere cu 4 contraforturi, iar peretele sudic al bisericii cu încă 3 contraforturi în zona altarului. Laturile nord-vestice, respectiv sud-vestice au fost prevăzute de asemenea cu contraforturi (câte una pe fiecare parte). Cu ocazia cercetărilor fazei gotice târzii, s-a descoperit și platforma din piatră a altarului pentru faza avută în vedere, la 1,30 m de peretele de închidere a absidei poligonale, având dimensiunile de 2,10x1,10 m. Pe laturile vestice și sudice au fost surprinse câte o intrare prevăzută cu prag cioplit din piatră (gresie), de formă trapezoidală. Intrarea de pe latura vestică dispunea de un portic, din care s-au păstrat doar fundațiile și un registru din pardoseala de piatră. Dimensiunile porticului în interior au fost de 3,50x2,00 m, iar deschiderile intrărilor: vestică 1,40 m; sudică -1,10 m, respectiv 1,60 m (s-a avut în vedere deschiderea minimă și maximă a intrărilor).

La 4,30m de peretele vestic al bisericii gotice târzii, s-au descoperit fundațiile masive ale turnului clopotniței pentru faza avută în vedere, care în proporție de 80% era în afara zidului de incintă. Prin săparea gropii pentru stin-

gerea varului în 1993, o mare parte a fundației acestuia a fost distrusă și excavată în totalitate. În perimetrul absidelor romanice și gotice au fost descoperite numeroase morminte de inhumatie, marea majoritate fiind răvășite, probabil cu ocazia lucrărilor de construcție a bisericii în cele două faze, cele nederanjate având o orientare E-V. Atât în cazul mormintelor deranjate, cât și în cazul celor asupra cărora nu s-a intervenit, nu s-au găsit inventare, existența acestora trebuie să fie rezolvată prin cercetările viitoare din perimetrele nederanjate de lucrările de construcție.

În cadrul fazei gotice târzii, în apropierea zonei arcului de triumf și în apropierea peretelui vestic au fost descoperite două monede aparținând una din ele lui Iancu de HUNEDOARA, iar cealaltă lui Matei CORVINUL, care încadrează această fază de construcție pentru sfârșitul secolului al XV-lea, începutul de secol XVI.

Cercetările la obiectivul arheologic de la Vârghiș va continua și în 1996, avându-se în vedere perimetrul nederanjat al cimitirului, zonei turnului clopotniței pentru faza gotică târzie, precum și conservarea in situ a vestigiilor descoperite.

A Kovászna megyei Vargyas községbeli román kori és késő gótikus templomok romjai (Jelentés)

A vargyasi református egyház telkén a leletmentő kutatások 1994-ben kezdődtek, majd 1995 nyarán rendszeres ásatásokkal folytatódtak.

A munkálatokat több körülmény is megnehezítette: egy 1993-ban megkezdett új templom alapjának kiöntése, amely keresztelte román kori templom félkör alakú apszisát, valamint a késő gótikus templom sokszögű (poligonális) apszisát.

A két templom új hajójára 1841-ben ráépítettek egy faépületet, amelyet a református egyház imaházként használt, a mészgödör kiásásával pedig megrongálódott a gótikus templomhoz épített harangláb alapja.

Az 1995-ös munkálatok a faépítmény lebontásával kezdődtek, ezután következett a tulajdonképpeni kutatás: 14 kutatási árok valamint 7 szelvény kijelölése és megásása.

Az északi és nyugati irányú kutatások feltárásakor felszínre kerültek a román kori és késő gótikus templomok alapjai, valamint délnyugati irányban a késő gótikus templomhoz épített harangláb alapja.

Az 1841-ben készült faépítmény, amely a két templom hajójára épült és 11,40 m hosszú és 6,40 m széles volt, déli oldala közvetlen a késő gótikus templom alapjára épült.

A vargyasi román kori templom belseje 12,50 m hosszú és 4,10 m széles volt, északi végében egy 2,40x3,10 m-es sekrestyével, keleti és északi falai enyhén befele ejtve trapéz alakúak. A félkör alakú apszist 4 támasztópillérrel látták el (öveztek), ebből hármat feltártak, a negyedik be van építve a késő gótikus templom északi alapjába. Az ásatások során kiderült, hogy a nyugati részen van egy 4,80x4,10 m-es térség, amely lehet a hajó egy későbbi megnagyobbítása, vagy az eredeti harangláb alapja. A kutatás ez utóbbi feltevélezt tartja valószínűbbnek, ugyanis négy támasztópillér fedezhető fel. Ezekből a déli és délnyugati oldalon egyet-egyet sikerült feltárni, a másik kettőt vagy beépítették a késő gótikus templom északi falába, vagy lebontották és felhasználták a késő gótikus rész északnyugati támasztópillérehez.

Figyelembevétel azt, hogy a hajó nyugati végében nem fedezhető fel bejárat, valószínű, hogy a román kori templom bejárata a harangláb alól nyílt. Ezt támasztja alá az is, hogy a késő gótikus templom alapjára épült, és hogy a nyugati bejárat kőküszöbe alá egy díszített andezit tömb van beépítve, amely a román kori templom ajtókeretének egy része.

A diadalív környékén találtak még 21 darab 15. századi pénzérmét és az azokat tároló kerámiaedény töredékét. Ezzel a Zsigmond (1387-1437) korabeli pénzérme kincs 53 darabot számlál, ami a délkelet-erdélyi leletek között egyedüláll.

A vargyasi késő gótikus templom belseje 23 m hosszú és 7 m széles, északi végében egy

5,60x3,10 méteres sekrestyével és egy 3,10x2,60x2,40 m-es ossariummal. A gótikus sekrestye magába foglalja a román korit, a sekrestyéhez kötődő ossarium trapéz alakú.

A sekrestye padlózata a temploméhoz hasonló lapos, csiszolt kőből készült. A sekrestye padlóelemei közül előkerült a román kori templom kőből faragott keresztelődé edénye.

A templomot támpillérek öveztek: négy a poligonális apszist, három a déli részen fekvő oltárrészt, egy-egy az északnyugati és délnyugati oldalakat.

A késő gótikus templom feltáró munkálatai során, 1,30 méterre az apszis záródásától megtalálták az oltár 2,10x1,10m-es kőlapját.

A nyugati és déli oldalon lévő bejáratoknál trapéz alakú homokkőből faragott küszöbök találhatóak. A nyugati bejárat oszlopos előcsarnokából csak az alap és a padlózat egy része maradt meg. A portikus belső méretei: 3,50x2,00 m, a bejáratok méretei - nyugaton 1,00 m valamint 1,40 m, délen 1,10 m illetve 1,60 m (a legkisebb és legnagyobb értéket vették figyelembe).

4,30 méterre a késő gótikus templom nyugati falától egy masszív harangláb alapjait fedezték fel, amely 80%-ban a falon kívül van. 1993-ban a mészgödör kiásásakor az alap nagyrészt megsemmisítették.

A román kori és gótikus apszisokban több, valószínű az építkezések során feldúlt sírmaradványra bukkantak, a háborítatlanok K-Ny fekvésűek. Sem a feldúlt, sem a háborítatlan sírok nem tartalmaznak mellékleteket, ezek feltárása egy következő kutatás tárgyát képezheti.

A késő gótikus rész diadalívének nyugati fala közelében két pénzérmét találtak, egyik HUNYADI János, a másik CORVIN Mátyás idejéből, aminek alapján ez az építkezés a 15. század végére - 16. század elejére tehető.

A vargyasi régésztelepen 1996-ban tovább folytatódnak az ásatások, melyeknek célja a háborítatlan sírok (temetkezési helyek) és a késő gótikus harangláb feltárása, valamint a feltárt maradványok (romok) helybeni konzerválása, megóvása.

The Ruins of the Romanesque and Gothic Period at Vârghiş (Vargyas), Covasna County

(Report)

The investigations at the church building at Vârghiş (Vargyas) begun in 1994, the systematic diggings in 1995. The situation was difficult for several reasons. First of all the digging of the foundation for a new church in 1993. This cut through the semicircular Romanesque absidis as well as the polygonal one part of the late Gothic period. The digging of the ground for quicklime destroyed to a great extent the foundations of the tower bell.

During the tracing and digging of the control ditches and cassettes, on the northern part and on the western and South-Western sides close to the tower bell - the remainders of the foundation of a wall were found, part of the late Gothic period. The wooden building from 1841, which had been placed on both naves of the churches in view was 11,40m long and 6,40m wide, positioned on the southern side directly on the foundation of the late Gothic church.

The church at Vârghiş (Vargyas), in its Romanesque phase, had a length of 12,50m and a width of 4,10m consisting on the northern side of a sacristy having the inner dimensions of 2,40m x 3,10m while the eastern and northern walls were slightly inclined toward the interior, giving an aspect of trapesium. The semicircular absydis was fortified on four points, three of them were discovered, the fourth was incorporated in the foundation of the northern part of the wall of the church of the late Gothic period.

Looking upon the church in its Romanesque phase one must have in view that it is prolonged through the discovered foundation with a space of 4,80m x 4,10m which may be considered as a late prolongation of the nave or the foundation of the tower bell in its premier phase. We rather tend to accept the latter hypothesis, because this zone had been set up by four

counterforts each on the southern and western sides, the other two being built in the northern wall of the late Gothic phase, or displaced or used as foundation for the Gothic counterfort on the north-western side.

At the western closing of the ship no entrance was found. It is probable that the door of the Romanesque church was under the tower bell.

In the zone of the triumphal arch 21 coins from the 15th century were discovered, as well as a fragment of a ceramic pot in which the coins had been stored. Thus the monetary treasure belonging to the period of Sigismund's rule (1387-1437) contains already 53 pieces, and this makes it unique among the treasures discovered in South-Eastern Transylvania.

As for the late Gothic phase at Vârghiş (Vargyas), this had inner dimensions of 23m length and 7m width and having on its northern part a sacristy with the inner dimensions of 5,60m x 3,10m, respectively 3,10m x 2,60m x 2,40m. The Gothic sacristy also incorporates in itself the Romanesque one and the ossarium, which is trapezoid. The floor of the sacristy was made of smooth finished stones, just like the floor of the church itself. Inside the sacristy the stone baptising vessel was discovered which was used during the Romanesque phase, but in the Gothic phase it was only a floor ornament.

The polygonal absydis had four counterforts at the closing side and the southern part of the church with three more counterforts in the zone of the altar. The north-western side, as well as the south-western had counterforts (one on each side). On the occasion of the late Gothic phase investigations, the altar groundplatform was also discovered. It was at 1,30m from the closing wall of the polygonal absydis and having dimensions of 2,10m x 1,10m. On the southern and western walls an entrance with a threshold cut in stone, having a trapesium form was discovered. The entrance on the western side also had a wicket, where only the foundation was found and a part of the stone floor. The dimensions of the wicket to the inner side were 3,50m x

2,00m and the openings to the entrances were as follows: to the west 1,00m respectively 1,40m, to the south 1,10m respectively 1,60m (we had in view the minimal and the maximal openings of the entrances).

At 4,30m from the western wall of the late Gothic church the massive foundations of the tower bell for the phase had in view were discovered, about 80 percent of which was outside the wall of the building. Through the separation of the lime hole in 1993, a great part of this foundation was destroyed by the excavations. In the perimeter of the absydis of the Romanesque and Gothic period numerous graves have been discovered, the majority of them being destroyed probably by the church building works in the two phases, those undestroyed having the orientation East-West. In case of the disturbed graves as well as in those which have suffered no disturbances no inventories have been found and therefore need further investigation.

In the late Gothic period, around the triumphal arch and close to the western wall two coins were discovered, one belonging to János HUNYADI and the other to King Mathias, a fact which puts this phase to the end of the 15th century and the beginning of the 16th.

The investigations at the archaeological objective of Vârghiş (Vargyas) will also go on in 1996, where the undisturbed perimeter will be investigated and the other part of the graveyard, the zone of the tower bell for the Gothic phase, as well as the preservation of the discovered foundations.

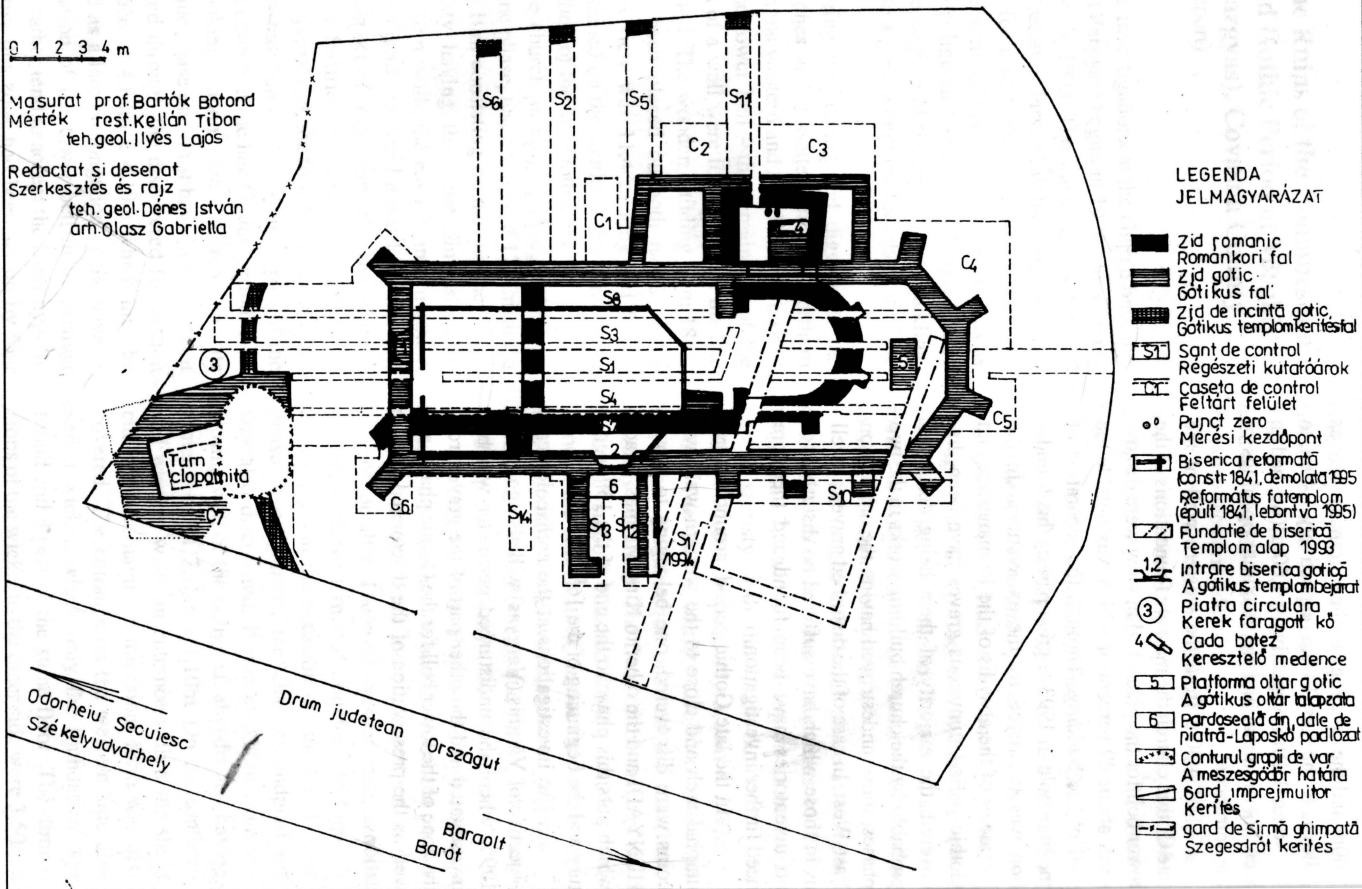
Ruinele bisericilor romanice si gotice – Románkori és gótikus templomromok

(sec. XIII –sec. XV-XVI)

0 1 2 3 4 m

Măsurat prof. Bartók Botond
Mérték rest. Kellán Tibor
teh. geol. Ilyés Lajos

Redactat și desenat
Szerkesztés és rajz
teh. geol. Dénes István
arh. Olasz Gabriella

LEGENDA JELMAGYARÁZAT

- Zid romanice
Románkori fal
- Zid gotic
Gótikus fal
- Zid de incintă gotic,
Gótikus templonkerítésfal
- Sânt de control
Régészeti kutatóárok
- Căsuța de control
Feltárt felület
- Punct zero
Măsurii început
- Biserica reformată
Const. 1841, demolată 195
Reformatus fatemplom
(épült 1841, lebontva 1955)
- Fundație de biserică
Templom alap 1993
- Intrare biserică gotică
A gótikus templombeferet
- Piatra circulară
Kerek faragott kő
- Cămin botez
Keresztelő medence
- Platforma altar gotic
A gótikus oltár alapzata
- Pardoseală din dale de
piatră-Laposkő padlózat
- Conturul grapii de var
A meszesgödör határa
- Gard împrejmuitor
Kerítés
- Gard de sîrmă ghimpată
Szegesdrót kerítés